

LAIKINOJO PASTATŲ IR ERDVIŲ NAUDOJIMO TAKTIKA ARCHITEKTŪROJE. TIPOLOGIZACIJA IR SOCIOKULTŪRINĖ VERTĖ

Martynas MANKUS

*Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Vilnius, Lietuva
El. paštas martynas.mankus@gmail.com*

Santrauka. Straipsnio tikslas – aptarti laikinųjų funkcijų ir panaudų pritaikymo pastatams ir erdvėms atsiradimo priežastis, mastą, paplitimą bei aptarti esminius šio reiškinio bruožus. Pabrėžiama, kad taikoma laikinojo naudojimo taktika urbanistams, architektams, aktyvistams suteikia platesnių galimybių eksperimentuoti ir greičiau išbandyti naujas technologijas, prisitaikyti prie bendruomenių poreikių, išvengti dalies biurokratinių derinimo procedūrų. Pabrėžiant laikinumą kaip kontrastą įprastiniam architektūros ilgaamžiškumui, siekiama įvairių laikinojo naudojimo taktiką tipologizuoti, atskleisti eksperimentinį, visuomeninį ir sociokultūrinį vaidmenį bei vertę.

Reikšminiai žodžiai: laikinasis naudojimas, laikinosios funkcijos, laikinoji architektūra, eksperimentas, sociokultūrinė vertė.

Įvadas

Šiuolaikinės ekonominės, socialinės ir kultūrinės tendencijos lemia susidomėjimą galimybe laikinai panaudoti statinius ir urbanizuotas erdves. Menininkų dirbtuvės apleistuose industriniuose pastatuose, pliažas miesto centre, daržininkystė nenaudojamame parke – visi šie pavyzdžiai iliustruoja laikinojo naudojimo taktiką miestuose. Tradiciškai laikinasis naudojimas dažniausiai siejamas su konversinėmis teritorijomis, kai, be buvusių ir numatomų funkcijų, naujos galybės lemia laikiną „antrinę“ funkciją. Tačiau nūdienos miestų transformacijų diskurse, kintant miestų ekonominiams modeliams ir funkciniam poreikiams, „pirminių (pirmaeilių)“ ir „antrinių (antraeilių)“ funkcijų hierarchija nebėra tokia tvirta. Laikinosioms funkcijoms, nors ir suderintoms su savininkais, dažnai būdinga neformalus pobūdis, t. y., jos formuodavosi oficialių planavimo procesų užribyje. Pastaruoju metu pastebima, kad laikinojo naudojimo įtaka planavimo procesams vis didesnė, ir vis dažniau jis į juos įtraukiamas. Populiarėjanti laikinojo naudojimo praktika tampa svarbia ne tik architektūrinio, bet ir platesnio tarpdalykinio diskurso dalimi. Užsienyje ir Lietuvoje ši tema reikšminga platesnių visuomenės sluoksnių (nebūtinai profesionalių planuotojų) įsitraukimu į miestų plėtrą.

Nors „naujos“ grupės, užimančios pastatus ir urbanizuotas erdves, nėra naujas miestų raidos fenomenas, tačiau nūdienos tyrimų, planavimo ir urbanistinės politi-

kos dėmesys laikinojo naudojimo taktikai yra gana naujas reiškinys. Vakarų Europos kontekste viena svarbiausių ir pirmųjų analizių buvo Berlyno technikos universiteto studija „Urbanistiniai katalizatoriai. Laikino naudojimo strategijos kaip Europos metropolijų urbanizuotų gyvenamųjų rajonų vystymo potencialas“ (2001–2003). Joje ngrinėta laikinojo naudojimo taktika penkiuose Europos miestuose. Studijos pagrindu buvo parengta nemažai publikacijų, tyrimai apibendrinti knygoje „Urbanistinis katalizatorius. Laikino naudojimo galia“ (Oswalt *et al.* 2013) ir „Urbanistiniai pionieriai“ (Overmeyer 2007). Kituose šaltiniuose analizuojamos alternatyvios architektūrinės praktikos (įskaitant laikinąjį naudojimą bei momentines urbanistines intervencijas) (Awan *et al.* 2011), akcentuojamos urbanizuotos erdvės (Haydn, Temel 2006), apibendrinti naujausi pavyzdžiai (Bishop, Williams 2012). Bendras europinio konteksto atradimas buvo tai, kad laikinasis naudojimas – ne išimtis ar marginalus reiškinys, o greičiau esminis strateginis urbanistinio planavimo, plėtros ir valdymo komponentas. Lietuvoje apie šio specifinio, bet svarbaus reiškinio tyrimus duomenų nėra. Galima aptikti darbų įvairių bendruomenių įtraukimo taktikos, industrinių zonų regeneravimo, taktinio urbanizmo temomis, tačiau laikinumo taktikos tema juose neišskiriama.

Tyrimo objektas – visuomeninių funkcijų objektu laikinojo naudojimo taktika Vakarų Europoje ir Lietuvoje.

Siekiant susiaurinti tyrimo lauką, straipsnyje analizuojamos laikinos funkcijos realiuose – naujuose ir esamuose – statiniuose (mikromastelio intervencijos), neįtraukiant įvairiausios laikinojo esamų viešųjų erdvių naudojimo praktikos ar makromastelio urbanistinės praktikos. Užsienio (Vakarų Europos) pavyzdžiai nagrinėjami kaip kontekstas. Taip pat aptariama Lietuvos teisinė bazė ir kaip joje nusakoma laikinumo sąvoka bei prielaidos tokioms funkcijoms atsirasti.

Straipsnio tikslas – remiantis minėtają Vakarų Europos teorine medžiaga iširti ir suklasifikuoti laikinojo naudojimo Lietuvoje atvejus, aptarti naujausius ir įdomiausius Vakarų Europos pavyzdžius, savitus inovatyvia taktika. Lietuviškame kontekste sociokultūrinė vertė išskiriama kaip vienas svarbiausių laikinumo taktikos vertinimo aspektų. Taip pat gilinamasi į mūsų šalies laikinojo statinių ir erdvių naudojimo praktikos ypatumus ir skirtumus nuo Vakarų Europos analogiškų pavyzdžių.

Tyrimo metodika – lyginamasis tyrimas, apibrėžiant nagrinėjamą temą, nustatant jos bruožus, aptariant ir palyginant įvairių laikinojo naudojimo taktiką ir išskirtinesnius atvejus.

Straipsnyje nesiekama aprėpti viso laikinojo naudojimo spektro, nagrinėjamas tyrimų laukas apibrėžiamas kaip laikinų visuomeninių funkcijų (kaip priešingybė komercinėms; neįtraukiami laikini buvusių kolektyvinių sodų gyvenamieji pastatai, laikinieji komerciniai kioskai), turinčių sociokultūrinę vertę, kūrimas. Laikinojo naudojimo samprata toliau tekste suprantama kaip terminuotas pastatų bei urbanizuotų erdvių aplink juos naudojimas.

Pastatų ir erdvių laikinojo naudojimo bruožai ir tipologizacija

Būdingi tam tikri pastatų ir urbanizuotų erdvių naudojimo intensyvumo ciklai. Paprastai dėl ekonominių krizių, nekilnojamo turto rinkos svyravimų, politinių permainų įsivyrėja sumažėjusio naudojimo intensyvumo ciklai, o neretai išrinka ir šių funkcijų kolapsas. Tada susidaro palanki terpė naudotis laikiniais statiniais. Laikinumai, pagal apibrėžimą, kvestionuoja architektūros amžinumą ir vertybių pastovumą, nes architektūra istoriškai suprantama kaip nuolatinių struktūrų kūrimas. Vienas seniausių apibrėžimų (graikų archit. Vitruvijaus) architektūrą nusako kaip trijų pagrindinių bruožų triadą: nauda – tvirtumas – grožis. Taigi tvirtumas (*firmitas*) yra vienas esminių architektūros bruožų, o laikinumas traktuotinas kaip jo antonimas, priklausantis architektūros „pilkajai zonai“. Architektūros teorijos diskurse laikinumo aspektai aptariami įvairiose XX a. koncepcijose – nuo situacionistų, „teisės į miestą“ (kolektyvinė teisė kurti ir keisti miestą; H. Lefebvre'o ir D. Harvey'aus

terminai (Harvey 2008)) iki „porėto miesto“ (miesto erdvės turi būti porėtos, kad galėtų būti užvaldytos žmonių pagal nuolat kintančius jų poreikius, W. Benjamino terminas, vartojamas N. Ellin (Ellin 2006) postmodernios integraliosios urbanistikos sampratoje). Naujausia laikino naudojimo samprata susijusi su kūrybingo miesto (Ch. Landry'o terminas (Landry 2000)), kuriame pasireiškia kūrybinė klasė (R. Florida terminas (Florida 2002)), retorika. Laikimumo taktika apima plačią laikinojo naudojimo būdų įvairovę nuo mikro- iki makro- intervencijų, arba nuo laikinojo pavienių pastatų iki laikinojo didesnių urbanistinių erdvių naudojimo. Platesniame miesto teorijų diskurse laikinojo naudojimo sąvoka gimininga mobilumo, spontaniškumo sąvokoms, koreliuoja su „tarpinio naudojimo“, „mobilia“ architektūra; makro- masteliu – su „kaitos“, „tamprumo“ (*resilient*), „staiga atsirandančia“ (Beekmans, de Boer 2014) (*pop-up*), „atvirojo kodo“, „laikino pritaikymo“ (Ferguson 2014) (*make-shift*) urbanistine taktika.

Laikimumo taktiką apibrėžia du pagrindiniai veiksniai: 1) naudojimo terminas ir 2) naudojimo pobūdžio kaita. Teoriškai ilgainiui absoliučiai visos naudojimo funkcijos yra laikinos, todėl pirmiausia laikinumo taktika išsiskiria intencionali fiksuotu, visų suinteresuotųjų pusių sutartu galiojimo laiku (tai, be abejo, būdinga daugumai komercinių funkcijų, bet jos nėra šio straipsnio objektas). Antrasis kriterijus – naudojimo pobūdžio kaita – reiškia, kad statinys ar erdvė laikinai naudojama kitaip, negu buvo numatyta (šis kriterijus netaikomas specialiai numatytiems naujiems laikiniams statiniams). Papildomi laikinojo naudojimo bruožai gali būti atvejai, kai pastatas ar teritorija yra naudojami ne savininkų, savininkas negauna visiškai jokių arba jokių reikšmingų pajamų už jam priklausančių pastatų ir teritorijų naudojimą, arba naudojama nelegaliai laikinai.

Laikinojo pastatų ir erdvių naudojimo taktika urbanistiniame kontekste atsiranda nesuveikus įprastiniams planavimo mechanizmomams, turintiems užtikrinti darnią plėtrą. Prie globalių laikinojo naudojimo atsiradimo priežasčių priskiriamas politinis, ekonominis, aplinkos nesaugumas, ekonominės krizės, kontrkultūra ir aktyvizmas, technologijų plėtotė. Vertinant miestų plėtrą planavimo procedūrų požiūriu, akivaizdu, kad ji labai priklauso nuo didelių finansinių investicijų ir ekonominio klimato. Į planavimo procedūras įtraukiama vis daugiau dalyvių, todėl idealiai įgyvendinti viziją tampa labai sunku. Be to, tradicinės planavimo procedūros trunka per ilgai, jų pagrindinis tikslas – ką planuoti, o klausimas, kaip tai įgyvendinti, lieka neatsakytas. Kaip tvirtino kompanijos iš Berlyno „Raumlabor“, garsėjančios savo laikinomis intervencijomis, architektas M. Rickas, „mums nepatinka generaliniai planai, nes jie įpareigoja kurti daly-

kus 20 metų į priekį, bet juk niekas nežino, kas nutiks rytoj. Jei ekonomika žlugs, visus generalinius planus teks tiesiog išmesti“ (Rick 2011). Vakaruose, taip pat ir Lietuvoje, laikinumo apraiškų suintensyvėjimas dažnai tapatinamas su kriziniais (ekonominiu, taip pat sociokultūrinis aspektu) laikotarpiais. Laikinojo naudojimo praktikos kaip atitinkama reakcija į tai minimos stichinių nelaimių zonų (Japonija, N. Zelandija), ekonominės krizės (Vakarų Europos metropoliai) kontekstuose, jos dažnai taikomos postindustrinėse teritorijose (tai buvusios uostų, pramonės įmonių teritorijos).

Laikinojo naudojimo galimybes ir plėtrą lemia keletas veiksnių. Pirmiausia tai pastatų ir erdvių, tinkamų laikinai naudoti, egzistavimas. Antra, šie pastatai ir erdvės turi būti nesunkiai pasiekiami. Kitas svarbus veiksnys – pasitikėjimas tarp savininkų ir laikinųjų naudotojų, būtinas iniciatyvai plėtoti nebijant iškeldinimo. Taip pat yra pageidautina, nors ne visada būtina, vietinių valdžios institucijų parama. Savivaldybių pagalbą laikinojo naudojimo praktikoje apibendrina P. Bishopas ir L. Williamsas: „tolerancijos zonų kūrimas, kur valstybinis planavimas ir reguliavimas galėtų būti atlaidesnis ir lankstesnis“ (Bishop, Williams 2012: 174).

Skirtingi laikinojo naudojimo scenarijai (tarpinis, avangardinis, eksperimentinis ir kt.) ne tik rodo tokių praktikų ir jų siekiamų tikslų įvairovę, bet ir iliustruoja jų įtaką bei ilgalaikes pasekmes teritorijoms.

Pastatų ir erivių laikinojo naudojimo pobūdį lemia daug veiksnių, o būtent, šiame procese dalyvaujančių šalių:

- vietinės valdžios institucijos: jos organizuoja, inicijuoja ir remia socialines ir kultūrinės iniciatyvas, padeda ieškoti laikinojo naudojimo galimybių. Šiuo atveju jos dažniausiai vadovaujasi simpatija laikiniesiems naudotojams ir tarpininkauja jiems tariantis su savivaldybėmis bei turto savininkais. Paprastai neieškoma jokios finansinės naudos, tačiau tai gali tapti politinio kapitalo kaupimo priemone;
- statinių ir erdvių (turto) savininkai: vieni svarbiausių laikinojo naudojimo dalyvių, atsakingi už savo turtą ir rizikuojantys jį perduodami laikinai naudoti; gaunamą naudą sudaro teigiamas šio turto įvaizdis, įsitvirtinimas visuomenės sąmonėje ir tam tikra nenaudojamų patalpų saugumo garantija (laikinieji naudotojai apsaugo statinius ir erdves nuo galimo vandalizmo). Lietuvoje pakankamai svarbus privačių savininkų, valdančių didžiąją dalį viso nekilnojamojo turto, vaidmuo;
- laikinojo naudojimo iniciatoriai: aktyvistai, verslininkai („*entrepreneriai*“ arba „*kultūrpreneriai*“),

urbanistiniai animatoriai. Paminėtina, kad Vakarų Europoje kuriasi architektų profesionalų grupės, kurios specializuojasi laikinojo naudojimo ir urbanistinių intervencijų srityje (pavyzdžiui, *Atelier d'architecture autogérée (aaa)* ir *Exyzt* Prancūzijoje, *Raumlabor* Vokietijoje, *Citymine(d)* Belgijoje). Lietuvoje architektai kartu su menininkais aktyvistais taip pat yra vieni iš laikinojo naudojimo praktikų iniciatorių.

Laikinis pastatų ir erdvių naudojimas Europos miestuose teisiniu požiūriu priklauso nuo šalies teisinės sistemos, tačiau galima teigti, kad tai statybos ir planavimo sistemose nėra išsamiai apibrėžta ir pakankamai paaiškinta. Lietuvoje laikinoji statyba siejasi su *laikino statinio* ir *nesudėtingo statinio* samprata. Pagal LR statybos įstatymo 2 str. p. 4 „**Laikinas statinys** – statinys, kurį leista pastatyti ir naudoti ribotą terminą. Laikinų statinių naudojimo terminas gali būti pratęstas. Laikinų statinių, kurių naudojimo terminas suinteresuotųjų asmenų prašymu pratęsiamas, naudojimo termino pratęsimo tvarką nustato Aplinkos ministerija“ (LR statybos įstatymas 1996). Pagal šią sampratą laikinasis statinys gali būti ir labai sudėtingas ar didžiulis statinys, pavyzdžiui, laikina koncerto arena, parodos paviljonas ir pan. Teisiniu požiūriu galima pasinaudoti ir numatant nesudėtingą tam tikrų parametrų statinį, tam nustatytos paprastesnės derinimo procedūros. „**Nesudėtingas statinys** – paprastų konstrukcijų pastatas, kurio didžiausias aukštis 8,5 m, kurio visų aukštų, antstatų, pastogės patalpų ir naudojimo paskirtimi susietų priestatų plotų suma yra ne didesnė kaip 80 kvadratinė metrų ir kurio rūšys (pusrūšis) yra ne didesnis kaip vieno aukšto; paprastų konstrukcijų inžinerinis statinys“ (LR statybos įstatymas 1996). Reikia pabrėžti, kad teisinėje sistemoje laikinojo naudojimo išimčių nėra. Todėl reikalavimai tokie patys kaip ir įprastinių statinių. Nenaudojamose ar apleistose patalpose dažnai sudėtinga paraižiai įgyvendinti, tarkime, higienos ar priešgaisrinius reikalavimus. Todėl vietinių valdžios institucijų dėmesys ir parama tokioms iniciatyvoms dažnai yra lemiami. Planavimo dokumentuose laikinasis naudojimas neapibrėžiamas.

Laikinojo pastatų ir kitų erdvių naudojimo praktika tipologizuojama pagal vietą, funkciją, numatomą taktiką, ir priklauso nuo įstatyminės bazės, veikiančių suinteresuotųjų šalių. Laikinas naudojimas teoriniame (kultūriniame) diskurse siejamas su kūrybinio miesto retorika; praktikoje tai urbanistinės regeneracijos bei bendruomenės telkimo priemonė.

Laikinojo pastatų ir kitų erdvių naudojimo praktika Vakarų Europoje ir Lietuvoje

Laikinojo naudojimo patirties aktualumas siejamas su perėjimu į postindustrinę epochą, gamybos racionalizacija ir industrinio laikotarpio palikimu. Vakarų Europoje intencionalios laikinumo taktikos labiausiai paplito nuo XX a. 9-ojo dešimtmečio didžiuosiuose metropoliuose – Berlyne, Amsterdame, Londone. Lietuvoje tai gana naujas reiškinys, ryškiausiai pasireiškiantis nuo XXI a. 1-ojo dešimtmečio.

Vienas iš geriausių laikinojo naudojimo praktikos įtakos kultūrinių industrijų plėtotei pavyzdžių galėtų būti Berlynas. XX a. 8-ajame dešimtmetyje, kai buvo numatomi, tačiau dar nevykdomi renovacijos planai, klostėsi nelegalaus patalpų užėmimo (*squatting*) kultūra. Griuvus Berlyno sienai daugybė ištuštėjusių statinių rytinėje dalyje, pigesni butai ir nenaudojami pastatai tapo idealia vieta laisvesniam, mažiau reguliuojamam gyvenimo būdui tarpai bei „kūrybinės klasės“ traukos objektu. Šiuo metu kūrybinis sektorius generuoja didelę dalį eksporto, todėl miestas priėmė kūrybinės plėtros strategiją, kurioje reikšmingą vietą užima laikinojo naudojimo praktikos plėtojimas. Laikinas naudojimas kaip praktinė priemonė įtraukiama ir į teritorijų plėtros planus.

Tam tikru nuoseklaus laikinojo naudojimo taktikos pavyzdžiu galėtų būti *NDSM-Werf* (nebenaudojama laivų statykla buvusioje uosto teritorijoje) Amsterdame konversija. Ji įgyvendinama glaudžiai bendradarbiaujant su šį projektą iniciavusia savivaldybe. Ši atidžiai stebi proceso eigą ir pagal kylančius poreikius priderina savo planus ir politiką. 1999 m. savivaldybės paskelbtą konkursą, kurio tikslas buvo pasiūlyti apleistos laivų statyklos plėtotės scenarijų, laimėjo *Kinetisch Noord* – menininkų, kūrybininkų, architektų aljansas. Pasiūlyta sudalyti 20 000 m² erdvę į 4 temines zonas. *NDSM* iniciatyvą remia Miesto augimo skatinimo fondas (*Bureau Broedplaatsen Amsterdam*), skyrė lėšų pagrindinių konstrukcijų remontui. Kartu su kultūrinėmis iniciatyvomis pradėtas inovatyvus planavimo procesas, pasiūlytas labiau sustruktūrintas ir subalansuotas teritorijos plėtros planas. Taip pat buvo parengtas laikinasis valdymo planas, įtraukiantis laikinojo naudojimo scenarijus į būsimą didesnės aplinkinės teritorijos plėtrą. Projektas, plėtojamas kaip kūrybinės ekonomikos skatinimo priemonė, tapo miesto ir net regioninio mastelio katalizatoriumi. Rezultatas – šio ir kitų panašių projektų sėkmė įtvirtino šiaurinės miesto dalies sociokultūrinę ir ekonominę vertę (artimoje kaimynystėje savo biurus įkūrė kelios didelės įmonės), sustiprino vietos identitetą.

Minėtas pavyzdys susijęs su didesne šiaurinio Amsterdamo teritorija, kurią miestui paliko persikeliantis

jūrų uostas. XXI a. 1-ajame dešimtmetyje buvo optimistiškai suplanuota miesto plėtra, numatanti vienu judesiu intensyviai užstatyti šiuos didžiulius žemės plotus. Prasidėjus finansinei krizei, plėtros planai atidėti neribotam laikui, ir žemės savininkė Amsterdamo savivaldybė ėmė ieškoti alternatyvių būdų industrinei teritorijai (*brownfield*) plėtoti. 2012 m. buvo suorganizuotas konkursas dešimčiai metų išnuomoti beveik 5 ha ploto tuščią sklypą prie vandens. Jį laimėjo architektų, dizainerių ir verslininkų novatorių (angl. *entrepreneur*) grupė, pasiūliusi čia įkurti nedidelį kūrybinių industrijų biurų parką „De Ceuvel“ (1 pav.). Dėl projekto laikinumo ir mažo biudžeto projekto architektai sutelkė dėmesį į mobilumą, antrinio panaudojimo galimybes ir tvarią plėtrą. Objekto pastatai – pagal skelbimus internete išsigytos senos baržos, atplukdytos į vietą ir iškeltos į krantą. Kadangi teritorija anksčiau priklausė uostui, jos gruntas užterštas sunkiaisiais metalais. Gruntui valyti sumanyta fitoremediacinė technologija, kurios esmė – sklypo užsodinimas specialiomis augalų rūšimis, perdirbančiomis grunte esančias nuodingąsias medžiagas. Ji turėtų per teritorijos laikinojo naudojimo laiką visiškai išvalyti gruntą. Taigi objektui priskiriama ir gamtosauginė funkcija. Palyginti su įprastine plėtra, projektui būdinga mažesnis mastelis, mažesnės investicijos ir taktika „pasidaryk-pats“ (būsiami biurų nuomininkai viską įsirengė savo rankomis).

Kalbant apie kultūrinės iniciatyvas, taikančias laikinumo taktikas Lietuvoje, turimas omenyje pastarųjų maždaug 20 metų laikotarpis. Šios iniciatyvos, kaip ir Europoje, išaugo miesto aktyvistų, architektų, menininkų pastangomis ir kai kuriais atvejais konsolidavosi į konkretnesnes programas bei pastovesnius darinius. Tarkime, iniciatyvos „iš apačios“ suvaidino reikšmingą vaidmenį kuriant meno inkubatorių tinklą Lietuvoje. Toks menų inkubatorius Vilniuje, Užupyje, išsivystęs iš 1995 m.

1 pav. Laikinasis biurų parkas „De Ceuvel“ Amsterdame (<http://www.frameweb.com/news/de-ceuvel-wins-the-2014-frame-public-award>)

Fig. 1. A temporary office park in De Ceuvel, Amsterdam (<http://www.frameweb.com/news/de-ceuvel-wins-the-2014-frame-public-award>)

menininkų inicijuotos neformalios kultūrinės erdvės „Galera“, paminėtinas kaip vienas pirmųjų laikinosios visuomeninės erdvės steigties pavyzdžių.

Menininkų, pastebinčių ir eksploatuojančių nenaudojamų erdvių vakuumą, inicijuota veikla Vakarų Europoje dažnai apskritai laikoma viena svarbiausių laikinojo naudojimo stimulų. Vienu iš ankstyviausių, ryškiausių ir kartu trumpiausios trukmės pavyzdžių galima laikyti meninikės M. Wirz 2006–2008 m. vykdytą projektą „Flash Bar“. Jo metu įvairiose Vilniaus ir Kauno vietose (apleistas taksi parkas, uždarytas Žalgirio stadionas, apžvalgos aikštelė ant Tauro kalno, Pašilaičių daugiabučių kiemas, požeminis tunelis po Centrine universaline parduotuve, išpiešta laiptinė Vilniaus gatvėje, taip pat Kauno Žaliakalnio funikulierius) buvo įrengiamas trumpalaikis baras – renginys. Autorė teigė: „mano projektai geriausiai tinka erdvėms tarp struktūrų – neapibrėžtomis ir kintančioms erdvėms, kuriose slypi eksperimento potencialas“ (Wirz 2008: 44). Momentinis, bet paveikus vyksmas turėjo svarbius elementus: netikėtas vietas, socialinį užtaisą, atkreipė dėmesį į nenaudojamas erdves arba siūlė alternatyvų jų naudojimo būdą. Panašią taktiką taiko ir miesto festivalių bei muzikinių renginių rengėjai, pasirinkdami apleistas ir (ar) pramonines erdves, akcentuodami jų urbanistinių-industrinių pobūdį. Viena tokių renginių iniciatorių organizacija „Freimas“, rengianti festivalį „Insanitus“, teigia, kad pagrindinis jos veiklos principas – kultūra netradicinėse vietose, tokiose kaip senos gamyklos, sandėliai, muziejai, kareivinės, apleistos palėpės.

Pirmasis bene plačiausiai nuskambėjęs laikinojo naudojimo atvejis – platforma „Pro-testo laboratorija“, 2005 m. įkurta menininkų N. ir G. Urbonų (2 pav.). Kaip teigė organizatoriai, ji „tyrinėja galimas (ir negalimas) protesto formas“ (Pro-testo laboratorija 2014). Kaip vieną iš savo tikslų jie pabrėžė kovą už miesto viešųjų erdvių išsaugojimą. Laikinas naudojimas kaip pasipriešinimo platforma siekė pratęsti konkrečios vietos sociokultūrinę reikšmę, o laikinas naudojamos erdvės pobūdis atitiko neformalaus judėjimo / tinklo pobūdį. Užimtoje „Lietuvos“ kino teatro patalpų dalyje per pusmetį buvo suorganizuota keletas konferencijų, vaizdo tiltų, kino seansų, koncertų, taip pat ir renginių už pastato ribų: viešųjų protestų, ekskursijų. Maišto idėjomis ir antikapitalistine dvasia atkreipęs dėmesį atvejis tapo pilietinių iniciatyvų sinonimu bei komunikacijos, menotyrinių, miesto studijų objektu.

Laikinojo naudojimo taktikos telkiant bendruomenes pavyzdžiais galima laikyti veikiančius bendruomenių centrus Kauno Žemuočiuose Šančiuose (Šančių kioskas), Vilniaus Pilaiteje (BEEpart) bei laikinai funkcionavusią Karoliniškių laboratoriją (K-LAB). Objektai, nors ir skirtingi savo fiziniu turiniu, kaip antai: rekonstruotas kioskas

2 pav. „Pro-testo laboratorija“ Vilniuje (<http://www.vilma.cc/jutempus/?p=107>)

Fig. 2. A Pro-test lab in Vilnius (<http://www.vilma.cc/jutempus/?p=107>)

Šančiuose (3 pav.), naujas konteinerinis statinys Pilaiteje, nuomojamos patalpos Karoliniškėse, – panašūs taktika: vieta atokiai nuo centrinių miesto dalių esančiuose rajonuose; iniciatyva iš apačios (*bottom-up*); įtraukta vietos bendruomenės; įvairialypė kultūrinė veikla; stiprinamas rajono identitetas. Pirmieji du objektai inicijuoti aktyvistų, kurie šiuose rajonuose ir gyvena. Jie prisistato kaip kompetentingi bendruomeninių veiklų iniciatoriai: „Atvira iniciatyvų platforma. Vieša erdvė dalyvauti, bendrauti, dalytis, kurti ir įgyvendinti idėjas Žemuočiuose Šančiuose“ (Šančių kioskas 2014); „Suburti aktyviai kuriančią, socialiai atsakingą bendruomenę. Bendradarbiaujant su verslo, valdžios atstovais bei vietine bendruomene atskleisti vietovės identitetą pa-

3 pav. „Šančių kioskas“ Kaune. A. Aleksandravičiaus nuotrauka (<http://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/sanciuose-atidarytas-kioskas-kuriame-nera-alaus-ir-cigareciu-631333>)

Fig. 3. A kiosk in Šančiai, Kaunas. Photo by A. Aleksandravičius (<http://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/sanciuose-atidarytas-kioskas-kuriame-nera-alaus-ir-cigareciu-631333>)

traukliomis formomis. Akcentuoti tokių centrų naudą bei teigiamą įtaką regioninei plėtrai“ (Beepart 2014). *K-LAB* atvejis skirtingas tuo, kad projektą įgyvendino išimtinai architektai profesionalai „iš išorės“, negyvenantys rajone ir siekę projekte akcentuoti tiriamąjį aspektą (kelta hipotezės, buvo siekiama jas patvirtinti ar paneigti). *K-LAB* – „[...]tipiniame mikrorajono daugiabutyje sukurta į kūrybą orientuota atvira eksperimentinė komunikacijos erdvė, jos kūrėjų tikslas – [...] pozityvaus požiūrio į „miegamąjį“ rajoną skatinimas“ (Eksperimentinė komunikacija 2013).

Visiškai kitoks kontekstas būdinga meninę ir kūrybinę veiklą akcentuojantiems laikinojo naudojimo pavyzdžiams, kaip antai: kultūros platforma „Kultflux“ Vilniuje ir „Fluxus ministerijos“ Vilniuje bei Kaune. Pasirenkant vietas urbanizuotame miesto centre orientuotasi į platesnę geografiškai, bet siauresnę profesinę prasme ir jaunesnę amžiumi auditoriją: menininkus, kūrybininkus. Jų pasirinkta taktika – centrinių miesto dalių funkcijų intensyvinimas ir tam tikra alternatyva jų komercinimui bei sterilumui. „Kultflux“ platformos iniciatoriai savo tikslą įvardijo taip: „[...] atgaivinti krantinę, [...] taip prisijungti prie jau kurį laiką vykstančios diskusijos apie miesto „atsigręžimą“ į upę“ (Vilniuje prasi-dės... 2008). Apie 4-erius metus veikusi parodų, paskaitų, kūrybinių dirbtuvių erdvė išties, panaudodama urbanistinio potencialo vakuumą, sukūrė traukos tašką prie upės, visiškai tuščiose krantinėse (4 pav.). Išskirtinės vietos objekto gyvybingumui nepakako. Savivaldybė, prisidėjusi prie „Kultflux“ atsiradimo „Vilnius – Europos kultūros sostinė 2009“ programos finansine parama, nepanoro skirti lėšų jam toliau palaikyti, ir 4-erius metus veikusi platforma buvo demontuota.

4 pav. „Kultflux“ Vilniuje (<http://einam.lt/fotogalerija/6/kultflux>)

Fig. 4. *Kultflux* in Vilnius (<http://einam.lt/fotogalerija/6/kultflux>)

Kitokia vieta miesto struktūroje teko „Fluxus ministerijoms“, laikinai užėmusioms didžiulius apleistus pastatus (buvusį Sveikatos apsaugos ministerijos pastatą Vilniuje (5 pav.) ir buvusį batų fabriką Kaune) ir siekusioms skatinti „[...] kultūrinį gyvenimą, [...] suteikti tinkamas sąlygas kurti ir eksponuoti savo kūrybą pradedantiems bei profesionaliems menininkams“ (Fluxus ministerija 2014). Turint mintyje šiuos objektus akivaizdu, kad tokio masto projektai (šiose didžiulėse laikinojo naudojimo erdvėse įrengtos daugiafunkcės renginių salės, menininkų dirbtuvės) sunkiai įmanomi be vietinių valdžios institucijų užtarimo. Tada projekto iniciatoriams paramą pasiūlė Savivaldybės valdininkai: meras A. Zuokas ir tarybos narys E. Stanišauskas, jie tarpininkavo tariantis su patalpų savininkais, ir tai tapo vienu iš projekto sėkmės garantų. Antra vertus, toks neformalios veiklos ir savivaldos politikos bendradarbiavimas buvo vertintas priešaringai – kaip šių politikų savireklamos platforma.

Kitas menininkų kuriamas laikinasis ekspozicines ir dirbtuvių erdves taip pat galima priskirti prie kultūrinių taškų, pajvairinančių esamas teritorijų funkcijas. Tai „Commune Art“ kūrybinės dirbtuvės (regeneracijos „laukiančioje“ pramoninėje teritorijoje) ir galerija „Malonioji 6“ (miesto vilų kvartale) Vilniaus Žvėryno rajone bei kūrybinės dirbtuvės Klaipėdos „Faniemkėje“ (menininkai susitarė su patalpų savininkais, privačia įmone kelerius metus naudotis apleistomis industrinėmis patalpomis).

Tam tikru iniciatyvų „iš apačios“ persilaužimo tašku laikytinas laikinojo naudojimo taktikos planavimas „iš viršaus“, – tai ėmus taikyti pačių patalpų ir teritorijų savininkams: miesto savivaldos institucijoms ar privatiems

5 pav. „Fluxus ministerija“ Vilniuje (<http://www.artnews.lt/fotovideo-pasakojimas-is-fluxus-ministerijos-atidarymo-5829>)

Fig. 5. *Ministry of Fluxus* in Vilnius (<http://www.artnews.lt/fotovideo-pasakojimas-is-fluxus-ministerijos-atidarymo-5829>)

asmenims bei kompanijoms. Komercinių struktūrų taikomo laikinojo naudojimo pavyzdys – galerija-renginių erdvė naujame daugiabučių namų kvartale „Oslo namai“ Vilniuje. Ji sumanyta kaip naujas kultūrinis traukos centras ne tik besikuriančiai vietai bendruomenei ar rajonui, bet ir visam miestui. Laikina kultūrinė funkcija, atsiradusi buvusiame pramoniniame kvartale, šiuo atveju atlieka ir marketingo – naujų butų pirkėjų pritraukimo – misiją, formuodama pozityvų ir novatorišką rajono identitetą bei kurdama naujam plėtros projektui pridėtinę vertę. Ši iniciatyva vykusiai pajvairina monofunkciją kvartalą, suteikia savitumo, tačiau, antra vertus, jos galiojimo trukmė neapibrėžta, ir vargu ar tai bus reikalinga (rentabilu) projektą baigus.

Apibendrinus laikinojo pastatų ir erdvių naudojimo pavyzdžius Europoje ir Lietuvoje, galima apibūdinti jų sociokultūrinę vertę. Laikinasis naudojimas yra realus iniciatyvų „iš apačios“ pasireiškimo rezultatas. Tai skatina bendruomenių įsitraukimą į planavimo ir miesto valdymo procedūras ir bendradarbiavimo praktiką („BEEpart“, „Šančių kioskas“); atkreipia visuomenės dėmesį į apleistas ir nenaudojamas teritorijas („Flash bar“, „K-LAB“); padeda kurti patrauklias, perspektyvias ir aktyvias urbanizuotas erdves, prisideda prie pozityvaus rajono identiteto formavimo („Kultflux“); gali suteikti pigesnes darbo erdves kūrybiniam verslams ir menui, turintiems netiesioginės įtakos inovacinei veiklai („Fluxus ministerija“, meno inkubatorių veikla); eksperimentinis laikinojo naudojimo praktikos pobūdis skatina miesto kūrybiškumo plėtotę.

Laikinojo naudojimo architektūriniu aspektu pavyzdžių analizė rodo, kad reiškinys egzistuoja kaip nišinė, segmentuota veikla. Ši veikla dažnai remiasi asmeniniu įsitraukimu ir patirtimi, bet retai tinkamai remiama ar inicijuojama valdžios institucijų. Dėl šios priežasties neatskleidžia visos laikinojo naudojimo privalumų potencialas. Vakarų Europos sėkmingos praktikos pavyzdžius galima apibendrinti nusakant tam tikrą veiksmų seką: savivaldybės konkursas – valdymo aljanso sukūrimas – planavimo proceso ir privačių iniciatyvų derinimas. Lyginant Vakarų Europos ir Lietuvos patirtis, daroma išvada, kad labiausiai skiriasi laikinojo naudojimo ir oficialių planavimo procedūrų (teisinės sistemos) pagrindai. Galima teigti, kad svetur laikinasis naudojimas yra integrali ar tarpusavyje subordinuojama planavimo strategijų dalis; mūsų šalyje – tai dvi atskiros savarankiškos sritys. Reikšmingas ir žemėvaldos aspektas: Rytų Europoje, palyginti su Vakarų Europa, didžioji dalis miestų žemės valdoma ne savivaldybių, o privačių asmenų ir kompanijų, kuriems pagal apibrėžimą ekonominė nauda svarbiau už bendruomenės ir viešąjį interesą.

Laikinojo pastatų ir kitų erdvių naudojimo sampratos kaita

Laikinojo naudojimo taktika turėjo įtakos daugeliui profesinės praktikos, bendruomenių dalyvavimo tame, miesto planavimo sampratos pokyčių. Vieni svarbiausių pastatų ir erdvių laikinojo naudojimo praktikos aspektų yra pilietinių iniciatyvų vaidmuo (iniciatyva „iš apačios“) bei tai, kad leidimas laikinai naudotis suteikia galimybes šiuos pastatus ir viešąsias erdves, įsikėlus į juos, pagerinti. Tokia praktika, kartais apytikriai apibrėžiama kaip „miesto ekonomika (plačiau apie „miesto ekonomiką“ žr. Conway, Murphy 2011), grindžiama tuo, kad derinami viešasis ir privatus sektoriai bei įtraukiama visuomenė. Socioekonominio klimato pokyčiai lėmė ir naujus architektų veiklos modelius. Architektai tampa aktyvistais, mediatoriais, verslininkais. Tokia veikla leidžia įveikti architektūrinių bei teisinių procedūrų lėtumą bei įtraukti platesnius visuomenės sluoksnius.

Laikinojo naudojimo atvejų sėkmė ar nesėkmė priklauso nuo įvairių veiksnių. Svarbu aiškiai suformuluoti praktikos tikslai, darnūs santykiai su vietai bendruomene ir tikslinė auditorija, pasiekiamumas ir esama infrastruktūra, teritorijos įvaizdis, programos lankstumas, ekonominis pagrįstumas, šalių tarpusavyje pasitikėjimas, aktyvūs vietos politikai. Dauguma laikinojo naudojimo reiškinio tyrėjų, pabrėždami šios praktikos vertę, išskiria ir tam tikrus kritinius faktorius, arba potencialius laikinojo naudojimo faktų iššūkius. Jie dažniausiai apibendrinami kaip institucionalizavimas, stabilumo stoka, teisinės problemos, galimà teritorijos gentrifikacija.

Institucionalizavimo problema kyla laikinojo naudojimo praktiką verčiant griežtesnėmis sisteminėmis struktūromis, numatant jai nuolatinę vietą ir veiklos programą. Kaip pažymi F. Haydnas ir R. Temelas, „svarbus laikino naudojimo aspektas yra tai, kad jų institucionalizavimas labiau kenkia negu padeda“ (Haydn, Temel 2006: 11). Kaip pavyzdį galima pateikti meno inkubatorių Lietuvoje steigimą. Prie kai kurių šių kultūros institucijų ištakų prisidėjo neformalios menininkų bendruomenės iniciatyvos. Tačiau vėliau steigimas ir valdymas buvo perduoti Ūkio ministerijos jurisdikcijai, todėl galutinei fizinei meno inkubatorių išraiškai ir valdymui tenka nemažai kritikos, nesutariama dėl juose įsikūrusių rezidentų veiklos pobūdžio.

Trumpalaikis naudojimas statiniais ir erdvėmis kaip alternatyvaus pobūdžio veikla ir aktyvistų veiklos produktas išsiskiria ir kontrkultūrai būdingu mėgėjiškumu bei neformalumu. Tai dažnai lemia trumpalaikius planus, kartais anarchiją, vizijos ir stabilumo stoką. Išlieka aktualu tai, kas atsitiks, kai iniciatorių entuziazmas išsikvėps. Eksperimentinis pa-

talpų ir erdvių laikinojo naudojimo pobūdis turi dar vieną svarbų aspektą – tokių projektų nesėkmė iš esmės neturi neigiamų pasekmių (priešingai nei tradicinis ilgalaikių objektų planavimas, kuriame numatytas funkcijų gyvavimas yra kritiškai svarbus). Tarkime, kultūros platformos „Kultflux“ Vilniuje atvejis yra bene ryškiausias du dešimtmečius trukusio bandymo „suartinti“ miestą ir upę pavyzdys. Nepaisant Savivaldybės atstovų nuolatinės retorikos (dažniausiai prieš rinkimus) apie upės pakrančių regeneravimą ir pagyvimą, bene nuosekliausiai tai vykdyta privačia (tik iš dalies Savivaldybei remiant) iniciatyva. Išblėsus iniciatorių energijai objektas nukentėjo nuo stichijos, ir buvo be didesnių diskusijų ar apgailestavimų demontuotas, o jo vietoje neatsirado jokių konkretnesnių alternatyvų.

Vakarų Europos tyrėjai kaip vieną iš laikinojo pastatų ir erdvių naudojimo iššūkių mini ir gentifikaciją – reiškini, kai po urbanistinės regeneracijos tame rajone gyvenę žmonės nebegali jame išsilaikyti, todėl yra priversti išsikelti. Aiškinama tuo, kad teritorijos identiteto stiprinimas, dėmesio pritraukimas ir susidomėjimo skatinimas (viena laikinojo naudojimo suteikiamų privalumų) kartu pritraukia investuotojų bei miesto plėtotųjų dėmesį, o tai dažnai lemia laikinojo naudojimo iniciatyvų baigtį. Lietuvoje kokybiniai gentifikacijos tyrimai neatliekami, ir paties reiškinio savybės greičiausiai būtų kitos. Tačiau akivaizdu, kad aplinkos kokybiniai pokyčiai dažnai nulemia sociokultūrinius pokyčius bei galimas įtampas. Tai būtina tirti.

Laikinasis naudojimas statiniais ir erdvėmis gali būti naudingas visoms suinteresuotosioms šalims. Nenaudojamų pastatų ir erdvių savininkams tai padeda kurti ir stiprinti vietovės identitetą, apsaugo nuo vandalizmo, gali kompensuoti išlaikymo išlaidas. Nenaudojamų pastatų ir erdvių naudotojams (menininkams ir kūrybininkams) tai tampa ekspozicine ir ryšių bei kontaktų platforma, galimybe eksperimentuoti ir dalyvauti kuriant miestą. Nenaudojamų pastatų ir erdvių bendruomenėms ši veikla padeda realizuoti neįgyvendintus poreikius, yra dalyvavimo ir bendravimo būdas, akcentuojant kūrybiškumą bei skatinantis verslumą. Miestui ir savivaldos institucijoms palanku tai, kad laikinojo naudojimo praktika gali padidinti teritorijų vertę bei paskatinti investicijas, padėti piliečiams susipažinti su planavimo procesais ir į juos įsitraukti.

Laikinojo pastatų ir erdvių naudojimo praktika dažnai būdavo laikoma alternatyvia, pogrindine, kontrkultūrine; jos taktika visada – „pasidaryk pats“. Tačiau postindustrinės visuomenės, globalizacijos, krizių sąlygomis akivaizdūs tam tikri vertinimo bei įgyvendinimo būdo pokyčiai. Kaip pažymi olandų urbanistas K. Christiaanse'as, anksčiau panašios iniciatyvos „investavimo aukštuomenės būtų laikomos tiesiog kairiojo sparno, socialiai angažuotų kairuoliškų planuotojų

hobiu. Bet šiandien verslo vystytojai, savivaldybės ir turto savininkai ėmė pastebėti, kad subalansuota ir sėkminga miesto gyvenimo plėtra neįmanoma neįsisąmoninus kontekstualumo aspektų [...]. Tradiciškai laikomi grėsme savininkų ir vystytojų interesams neformalus naudojimo būdai vis labiau pripažįstami kaip potencialaus augimo sėkmės indikatoriai“ (Oswalt *et al.* 2013: 5). Jam antrina urbanistas ir aktyvistas M. Kuč, rašydamas apie miesto aplinkos aktyvistų evoliuciją po 2010 m. Berlyne: „[...] pati „miesto pionierių“ sąvoka labai išsiplėtė – dabar jau gali reikšti net vietos savivaldos vadovą, jaunimo organizacijas ar socialinį verslą.“ (Kuč 2014). Pačios vietinės valdžios institucijos ima vertinti laikinojo pastatų ir erdvių naudojimo praktiką kaip tinkamą apleistų monofunkcinių teritorijų plėtojimo ar funkcinės įvairovės jau susiklosčiusiame miesto audinyje intensyvinimo priemonę.

Remiantis įvairiapuse Europos patirtimi ir Lietuvos pavyzdžiais galima numatyti ir prognozuoti tokias laikinojo naudojimo praktikos raidos galimybes:

- numatyti laisvesnes ir lankstesnes vizijas vietoje užuot idealizavus galutinius rezultatus;
- plėtos projektus įgyvendinti lanksčiai, skaidant etapais; taikant taktinį požiūrį, t. y. reaguojant į kintančias sąlygas;
- identifikuoti vietos vertybes ir jas puoselėti;
- remtis visų suinteresuotų pusių bendradarbiavimu;
- plėtoti mažesnius, bet greičiau įgyvendinamus, todėl galbūt svarbesnius, projektus.

Pastarojo meto laikinojo pastatų ir erdvių naudojimo atvejai rodo, kad šios iniciatyvos, kilusios kaip tam tikra opozicija oficialioms struktūroms, ir siejamos su alternatyviomis iniciatyvomis „iš apačios“ (*bottom-up*), vis dažniau atrandamos bei taikomos ir vietinės valdžios institucijų (iniciatyvos „iš viršaus“, *top-down*). Sėkmingiausiais pavyzdžiais laikoma tokia taktika, kai tai telkia bendruomenę, įtraukia ją dalyvauti planuojant miestą. Ar toks laikinumas slapta siekia būti ilgaamžis? Taip, jei būtų sulaukta reikšmingų investicijų ir (ar) jei būtų pripažinta reikšminga tokių iniciatyvų sociokultūrinė vertė.

Išvados

Laikinojo pastatų ir erdvių naudojimo reiškiniai būdinga iniciatyvinis veiklos modelis, idealistiniai tikslai, neformalus pobūdis, Vakarų Europoje ir Lietuvoje tai tebėra dinamiškai plėtojama veikla, tad nėra ir jos baigtinio apibrėžimo ar unifikotos praktikos. Įvairūs laikinojo naudojimo praktikos pavyzdžiai rodo, kad tai atveria perspektyvas urbanistinei regeneracijai, suteikia miestams kultūrinio, ekonominio ir socialinio gyvumo, funkcijų įvairovės, atveria pritaikomumo galimybes, patvirtina, kad tai į vartotojus orientuota, eksperimentinė teritorijų plėtos taktika.

Laikinojo pastatų ir erdvių naudojimo praktika Lietuvoje visų pirma prisideda prie sociokultūrinio vakuomo užpildymo, pasireiškia bendruomeninėmis, meninėmis iniciatyvomis. Lietuviški laikinojo erdvių naudojimo pavyzdžiai rodo, kad tokia praktika kol kas geriausiai skleidžiasi alternatyvioje ir neformalioje sferoje. Teisiniu aspektu, būdamos už planavimo strategijų ribų, jos nelengvai formalizuojamos. Tuo pat metu nagrinėti pavyzdžiai rodo, kad laikinojo naudojimo taktika turi didelį potencialą kaip nebrangus, lankstus, spontaniškas miesto plėtros katalizatorius. Antra vertus, laikinasis pastatų naudojimas gali sėkmingai prisidėti ir prie rinkodaros strategijos.

Lietuvos ir užsienio laikinojo pastatų ir erdvių naudojimo pavyzdžiai rodo šio reiškinių reikšmingumą bei trumpalaikę, o dažnai ir ilgalaikę naudą miestui, potencialą jo plėtrai. Vertinant Vakarų Europos patirtį, tikslinga atkreipti vietinių valdžios institucijų dėmesį į nenaudojamus statinius ir teritorijas, kur neveikia įprastinė planavimo praktika, siūlyti jas terminuoti kultūros iniciatoriams. Geriausių laikinojo naudojimo pavyzdžių analizė architektūriniu aspektu ir įvertinimas gali tapti teigiamu poslinkiu kūrybingo miesto gyvybingumui paskatinti.

Literatūra

- Awan, N.; Schneider, N.; Till, J. 2011. *Spatial agency: other ways of doing architecture*. London, New York: Routledge.
- Beekmans, J.; de Boer, J. 2014. *Pop-up city*. Amsterdam: BIS Publishers.
- Beepart [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: beepart.lt/ideja/
- Bishop, P.; Williams, L. 2012. *The temporary city*. London, New York: Routledge.
- Conway, A.-M.; Murphy, L. 2011. *Compendium for civic economy: what the Big Society should learn from 25 trailblazers*. London: 00:/.
- Eksperimentinė komunikacija: architektūros laboratorija „K-lab“ Vilniuje [interaktyvus]. 2013.09.02 [žiūrėta 2015 kovo 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://pilotas.lt/index.php/lt/archyvas/2013/item/2612-eksperimentin%C4%97-komunikacija/architekt%C5%ABros-laboratorija-%E2%80%9Ek-lab%E2%80%9C-vilniuje>
- Ellin, N. 2006. *Integral urbanism*. New York, London: Routledge. 62 p.
- Ferguson, F. (Ed.). 2014. *Make shift city: renegotiating the urban commons*. Berlin: Jovis.
- Florida R. 2002. *The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.
- Fluxus ministerija [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.fluxusministerija.lt/apie>
- Haydn, F.; Temel, R. (Eds.). 2006. *Temporary urban spaces: concepts for the use of city spaces*. Basel: Birkhäuser.
- Harvey, D. 2008. The right to the city, *New Left Review* 53(September–October): 23–40.
- Kuč, M. 2014. *Berlynas tampa normalus?* [interaktyvus], [žiūrėta 2014 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.archfondas.lt/leidiniu/en/node/152>.
- Landry, Ch. 2000. *The creative city: a toolkit for urban innovators*. London: Earthscan.
- LR statybos įstatymas 1996 m. kovo 19 d. Nr. I-1240, [interaktyvus], [žiūrėta 2014 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=454053
- Oswalt, P.; Overmeyer, K.; Misselwitz, K. (Eds.). 2013. *Urban catalyst: the power of temporary use*. Berlin: DOM Publishers.
- Overmeyer, K (Ed.). 2007. *Urban Pioneers: temporary use and development in Berlin*. Berlin: Jovis.
- Pro-testo laboratorija [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www.vilma.cc/LIETUVA/en_index.php?l=LT&mid=188
- Rick, M. 2011. *Trumpalaitė architektūra. „Raumlabor“ akimirksnio urbanistika* [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. kovo 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.archfondas.lt/leidiniu/alf-03/interviu/matthias-rick>.
- Šančių kioskas [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: Sanciukioskas.lt/bendrauti-dalintis-kurti/
- Vilniuje prasidės kultūrinė upių reabilitacija [interaktyvus]. 2008 [žiūrėta 2015 kovo 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/pramogos/kultura/vilniuje-prasides-kulturine-upiu-reabilitacija.d?id=17519091>
- Wirz, M. 2008. Patekti į situaciją – Juriiaus Dobriakovo pokalbis su Mirjam Wirz, *ŠMC Interviu* 2008, 11–12.

TACTICS FOR TEMPORARY USES OF BUILDINGS AND SPACES IN ARCHITECTURE. TYPOLOGY AND SOCIOCULTURAL VALUE

M. Mankus

Abstract

The article is aimed at discussing preconditions for the appearance, scope and spread of adapting temporary functions and uses in buildings and spaces and at disclosing the essential features of the phenomenon. The paper considers that the applied tactics of temporary uses provide broader experimentation and more rapid technological innovation possibilities as well as help with understanding the needs of local communities and avoiding some bureaucratic approval procedures for urban planners, architects and activists. By stressing temporariness in contrast to the conventional durability of architecture, attempts on typologizing different tactics of temporary uses and disclosing their experimental, social and sociocultural role and value are made.

Keywords: temporary use, temporary functions, temporary architecture, experiment, socio-cultural value.